

Sent upptäcktes hur gammal tallved kan bli i naturen

Anders Delin & Åke Englund

Dagens skogsmän ifrågasätter om det finns urskog i Sverige, och tycker inte att begreppet är relevant i dagens naturvårdsdiskussion. Ett vanligt påstående är att svensk skog har brukats sedan urminnes tider, ett annat att naturvärdena i den svenska skogen är skapade av skogsägarna.

I samma anda framförs i läroböcker uppgifter om normal livslängd för träd som är kraftiga underskattningar. Död veds beständighet underskattas också. Även i biologisk litteratur dominerar tämligen låga siffror för vedens motståndskraft mot nedbrytning. Samuelsson 1994 uppger t.ex. att några av de största *Pinus ponderosa* – tallarna (över 1 m i diameter) kan stå i 50 år efter döden, en tidrymd som i denna genomgång av litteraturen framställs som lång.

Delvis beror underskattningen av träds möjliga ålder och av vedens varaktighet på att studierna har riktats mot skogar i sydliga trakter och trädslag med mindre motståndskraftig ved. Träd och ved i den boreala zonen har inte tillräckligt beaktats. Deras livsspann och omsättningstid visar sig småningom vara i en helt annan klass, och är för många människor osannolika.

Det har funnits skogsmän som har varit intresserade av naturstudier och som dessutom har haft mångfalt bättre förutsättningar än dagens för att studera urskog och gammal ved. Ett avsnitt ur ”Domänstyrelsens underdåniga berättelse rörande skogsväsendet år 1893” är belysande. Th. Örtenblad, verksam som överjägmästare i Sollefteå, för där ett resonemang om överåriga skogar och när de lämpligen borde avverkas. Han skriver i bilagan ”Om skogar och skogshushållning i Norrland och Dalarna” på sid. 78-79 följande för att bevisa att det ekonomiska värdet av överåriga bestånd av tall *Pinus sylvestris* inte försämras om de får stå kvar en tid.

”Nu skulle man likväl kunna tro, att träden icke blott blefve i någon mån mera öfveråriga och att några torkade utan måhända äfven, att en stor mängd ’rutnade ned’ och därför aldrig blefve synliga vid jmförelser liknande den nyss gjorda. Beträffande tiden för trädens förmultning i norra Sverige har jag gjort ett antal undersökningar, af hvilka ett par här må åberopas.

I ett likåldrigt tallbestånd om 200 år å Håttö kronopark i Jemtland anträffades (år 1886) ej långt från skogsgränsen några kullfallna stammar af stora dimensioner, af hvilka en hade en omkrets af 1,9 meter på 1,5 meters afstånd från roten. På flera ställen efter stammens längd funnos brända fläckar, likväl endast på de delar, som varit åtkomliga för en å marken framgående eld. Stammen, som att döma af den uppryckta roten kullkastats af storm, hade sålunda befunnit sig i samma läge, sedan skogseld sista gången öfvergick trakten, hvilket visade sig icke hafva egt rum under det nuvarande rådande beståndets tid, ty stammarna voro oskadade och skogen slutet. Men enstaka gamla tallöfverståndare hade brandskador, hvilka vid undersökning befunnos hafva uppkommit för 225 år sedan. Att döma af dylika stående brandskadade träds utbredning å trakten hade vid sagde tid en omfattande skogseld härjat detta område, men såsom nämnts hade det bestånd, hvori den anförda tallstammen låg och hvilket uppkommit efter branden, varit fritt från hemsökelse af brand, hvilket förvissade mig om att stammen under minst 225 år qvarlegat i skogen. Detta oaktadt *var kärnveden fullkomligt frisk, och äfven barkstycken anträffades i qvisthål och fåror å stammens undersida.*[Örtenblads egen kursivering, AD].

Då en stam kan *liggande* motstå förmultning under en sådan tidrymd, så måste en *stående* torrtall ännu längre hålla sig frisk, därest den kan förblifva upprätt under denna tid, hvilket dock endast undantagsvis torde fara fallet. Jag lyckades emellertid uppsöka två stående torrtallar, som hade på ytan kolad ved nedtill och sålunda hade varit torra vid sista branden, eller med andra ord *stått torra öfver två sekel*. – Genom liknande iakttagelser på Hamra och Gränningsvallens kronoparker i norra delen af Gefleborgs län förvissade jag mig om, att torrtallar der icke sällan förblifva stående öfver ett sekel, i undantagsfall omkring halfannat, och likadant var förhållandet i öfre delen af Kopparbergs län. Dock framgick, att motståndskraften mot multning aftager med breddgraden och höjden öfver hafvet; men i fråga om tall utträta i hela Norrland ett par decennier ganska litet.

En fördröjd afverkning af öfvermogna träd innebär icke någon fara för skogarnes allmänna tillstånd, hvilket vi a priore kunna sluta oss till deraf, att Norrlands urskogar under årtusenden kunnat fortväxa och föryngras samt i våra dagar ofta förete ett gynnsammare utseende såsom af yxan oberörda, än då vi börjat skörda de öfvermogna träden och i öfrigt afverka dem.”

Ovanstående är skrivet av en biologiskt intresserad jägmästare. Han skriver i samma arbete om urskog som en självklarhet, och att den omfattade så stora arealer att den hade stor betydelse för skogsnäringen. Han var däremot överraskad över att finna att en tallåga kunde ligga minst 225 år på mark och fortfarande vara kärnfrisk. Om han och hans kollegor hade gjort mer omfattande dateringar av den urskog som på den tiden avverkades i ökande takt skulle de ha funnit ändå äldre träd och äldre död ved, både stående och liggande.

De långsamma processer som är verksamma i urskogen, både i dess uppbyggnad och dess nedbrytning, har inte varit särskilt intressanta för skogsnäringen att utforska. Näringen och dess forskning har varit mer inriktad på snabbare omsättning och kortare cykler.

Småningom har dock verkligheten avslöjats och beskrivits. Det viktigaste arbetet har då gjorts av kulturhistoriker och dendrokronologer. För datering av gamla träbyggnader i Norrland var det nödvändigt att hitta gammalt virke som kunde ge underlag för upprättande av typiska årsringsserier så långt tillbaka i tiden som möjligt. Den äldsta tallved som påträffades på mark i Sverige fanns nära Torneträsk och daterades till år 436, och hade alltså legat i mer än ett och halvt millennium (Bartholin 1983).

Bartholin et. al. skrev i VÄX 1/2003 under rubriken ”Hur länge står död tallved” att 12 bebodda talltorrakor för slaguggla (”skorstenar”) hade stått i genomsnitt 266 år efter tallens död. Tio av dessa har kontrollerats på senare tid. De står fortfarande kvar, 16 år efter att den undersökningen gjordes, år 1991. I takt med skogslandets förvandling är dock minst sju av de tolv skorstenarna invuxna i ungskog och därför olämpliga som boplatser för slaguggla.

Rekordet för stående död tallved har nog en torraka som Mats Niklasson nämner i sin studie över brandfrekvens och brandfältsutsträckning vid Lögdeälven i norra Ångermanland (Niklasson 2000). Den hade stått död sedan år 1568. Om den står kvar idag har den stått i 440 års tid.

Varför är det då intressant att i dag föra fram Örtenblads mer än hundra år gamla observationer? För mig framstår de som ett undantag från det vanliga mönstret, att urskogen avverkades antingen utan någon inventering alls eller efter en enkel timmerräkning. Urskog, som i dag betraktas som guldägg för forskningen på grund av sin extrema sällsynthet, var då

för de flesta biologiskt ointressant och ur ekonomisk synvinkel ett ymnighetshorn som man fritt kunde ösa ur.

Citerad litteratur

Bartholin, Thomas S. & Karlén, Wibjörn, 1983: Dendrokronologi i Lappland AD 436-1981. *Dendrokronologiska Sällskapet, Stockholm*, 5:3-16.

Bartholin, Thomas; Delin, Anders; Englund, Åke och Wikars, Lars-Ove, 2003: Hur länge står död tallved i skogen? *VÄX* 1/03, sid. 26-31.

Niklasson, Mats, 2000: Numbers and sizes of fires: Long-term spatially explicit fire history in a Swedish boreal landscape. *Ecology* 81:1484-1499.

Samuelsson et. al. 1994: *Dying and dead trees*. ArtDatabanken, Uppsala.

Örtenblad, Th. 1894: Om skogar och skogshushållning i Norrland och Dalarne, i: *Domänstyrelsens underdåniga berättelse rörande skogsväsendet år 1883*, sid. 78-79.